

РЕЦЕНЗИЯ

на чл. кор. проф. Пламен Марков

за докторантската работа на Ива Панева на тема:

„Терапевтичният ефект на театралното изкуство за преодоляване на вариативността на социоповеденческата култура при деца билингви“

с научен ръководител проф. Румен Рачев

Докторантката Ива Панева и нейния научен ръководител са избрали една много интересна и много актуална за днешните реалности тема за дисертационния труд, с много сериозни възможности за практическо приложение, според мен. Светът се отваря все по-широко и все по-често се случва и ще се случва родителите на детето да са от съвсем различни етнически, езикови и културни общности, все по-често ще се следва децата да бъдат отведени от родителите им или от обстоятелствата, и съответно па продължат интелектуалното и социалното си развитие на другия край на света или в среда, полюсна спрямо техните досегашни навици, нрави, традиции, цивилизационни устои. Към тези деца, откъснати от корените си, очевидно трябва да се пристъпва със специални стратегии, за да не се повтарят радикалните настроения, водещи до стихийни обществени действия на младежи, крайно недовлетворени от битието си на новото място. Няма как да си затваряме очите пред сляпата ярост на тези сърдити млади разрушители, вълните на недоволството на които периодично тресе „стария свят“, който ги заобикаля. Защото, ако за европейците Америка е Новия свят, за тях тя си е „стария“ свят, просмукан от предразсъдъци и несправедливости. Считаю, че темата на дисертационния труд е актуална днес и , за съжаление, ще става все по-актуална в перспектива.

Ива Панева, без да се прави на „социален антрополог“ (тази толкова модна напоследък, а с все по-неясна формулировка и конкретика фраза) се е опитала да анализира този проблем при самия му зародиш в неговата чисто личностна характеристика и като по-скоро личностен и

педагогически проблем, което ѝ прави чест. Когато напоследък някой ми говори за „ромското включване, например, или за решаване на проблема с бежанците, или с интеграцията на мигрантите, все повече ми мирише на едни фондации и неправителствени организации, които демагогстват и спекулират с болезнените теми, да спечелят едни мършави държавни пари и от тях да раздадат на членовете на управителните си съвети едни тлъсти парични бонуси. Тук няма този спекулативен интерес към проблема, а той е разгледан в неговата собствена научна плоскост, което е отлично, според мен, за един почтен научен труд. Извън социалните и кастови различия, билингвистичността или мултилингвистичността на децата би могла да бъде тяхно огромно предимство, но може и да породи у тях неудовлетворения, комплекси и усещане за личностна неравновесност, които могат да предизвикат агресия спрямо себе си и околните.

Трудът се състои от Увод, пет глави: I - Теоретична рамка за спецификата и когнитивно-емоционалните характеристики на децата билингви, II - Теоретична рамка на театралното изкуство като действителен терапевтичен метод, III - Терапевтични техники използвани от действителните методи, IV - Емпирично изследване, V - Резултати и изводи, и, съответно - Заключение. Докторантката се е опитала да събере, обобщи и изясни заимстваните от различни автори и разклонения на науката понятийни термини, да посочи противоречивите и променящи се тълкувания, да ни запознае с изходната база, от която тръгва тя в своето изследване и каква е прагматичната цел на нейните изследвания. Прилага и анкети, залегнали в базата и перспективата на това изследване. Пред този, който се занимава изследователски, а често и по личностни обстоятелства с тази проблематика, се появяват все повече и повече нови и допълнителни въпроси, а като че ли имаме все по-малко са категоричните отговори и все по-трудно е да се направят убедителни изводи от емпиричния материал. Ива Панева е положила огромно усилие да се запознае, а и да запознае и нас с натрупванията и най-новите хипотези по темата.

Трябва да си призная, че аз четох нейните и цитираните от нея чужди разсъждения по темата с голям интерес през един особено личен ъгъл на наблюдение. Случаят е колкото личен, толкова и много популярен като казус, характеризиращ съвремието ни. Големият ми син, докато работеше в Антверпен за голяма световна компания, се запозна и обвърза семейно с момиче от фламандската част на Белгия. След това синът ми беше

командирован от компанията си в Париж, а сега той и снаха ми живеят и работят в Лозана, във френски говорещата част на Швейцария. От тази връзка се родиха две момичета Лаура, сега на четири години и половина, и Алиса, сега на година и половина. Тъй като родителите на децата принадлежат към относително неголеми езикови общности, те решиха на всяка цена да запазят възможността децата им да ползват свободно езиците на неголемите етно-лингвистични общности на родителите си. Не пожелаха децата да говорят на „глоубиш“ – онзи така разпространен усреднен и безцветен като „есперанто“, уж английски език, на който всички ние си говорим с чужденците, особено с тези на които майчиния език не е английски. Това е достоен за уважение избор на родителите сред това стълпотворение на етноси и езици в съвременна обединена Европа. Това, обаче води до определени усложнения. Бащата говори с децата си само на български, а майката само на фламандски и в това почти не се прави изключение. В детската им градина им се говори само на френски, а майка им и баща им си говорят помежду си на английски, език, на който никой не учи децата и, съответно, те почти нищо не разбират, когато родителите им си говорят помежду си. Тези мои две внучки билингви ли са, трилингви ли са или мултилингви остава един отворен въпрос и аз четох внимателно дисертацията на Ива Панева с нескритата надежда да опитам да си отговоря. Голямата, Лаура, проговори доста по-късно от моите деца на нейната възраст и в говорът ѝ имаше и има някаква смесица от всички езици, която смесица в разговора постепенно се диференцира и насочва към този, с който си говори. Това, разбира се, е временно състояние на нещата и нищо все още не подсказва окончателно решение на този личностен и социален експеримент. Все още в единия езиков поток се примесват думи и конструкции от другите, които паралелно са ѝ в главата и в дисертационния труд на Ива Панева аз опитвах да усетя логиката на това общуване и себеизразяване. Естествено, че този научен труд няма като предназначение да разрешава мои колебания и предположения и аз само отчитам, че темата е безкрайна и ще има още много за изследване. Сега особено внимателно следим, когато малката ѝ сестричка, която също не бърза с говоренето, реши да контактува с кака си, това на какъв език ще се случи. Дали ще е на някой от всички тези езици, дали ще е на някаква смесица от тях, или ще е на някакъв нов само техен си език. Никой не знае. И този език как ще се съгласува с останалите, на които очевидно също трябва да се говори. На времето баба ми имитираше как пътуващите цигани са ѝ искали сено, за да нахранят своето, натоварено

с цялата им покъщнина, магаре: „Како, дай ина гаща плява да идеш нашто магаре“, т.е. искали са да им напълнят резервните шалвари на циганката със сено, за да има за Марко. Неизбежно двете ми внучки, макар и израстващи в много културна и многокултурна среда, непременно ще минат през „дай една гаща плява“. Другият вариант е да наема за частен учител мултилингвистичната д.р Панева, която да им помага чрез театрални хитрини.

С това лично отклонени не се отдалечавам от дисертацията, напротив, опитвам се да подчертая колко актуална и важна е темата за много хора и общества, какво безкрайно разнообразие от вариации има и колко още трябва да се върви напред в тези изследвания, които изглеждат доста лесни спрямо статистиките и таблиците на психолозите и лингвисти, и колко е труден и индивидуален всеки случай и колко специални допълнителни проучвания са необходими, за да се помогне чрез средствата на нещо също толкова субективно като изкуството. Разбира се, нашата докторантка няма амбицията да покрие целия този спектър от възможности, тя има амбицията да помогне да се преодолеят част от сложностите именно чрез театралното изкуство, което ѝ е особено близко. На времето по ниските прослойки сред публиката са се учили именно от театъра на правоговор, на възпитание, на обноски, на маниери, трупали са идентичност и самочувствие. Когато госпожица Юлия от едноименната драма на Стриндберг пита лакея Жан как е станало така, че той говори и се държи толкова изискано, той отговаря, че това е, защото е гледал много театър, придружавайки господарите си. В моя педагогически опит аз също съм забелязал, обучавайки студенти по актьорство от диалектни райони или тези с български произход от Северна Македония, Албания или Украйна, как именно чрез обучението им по театър, техния диалект или мелодиката на езиковата среда от която идват, се преодолява особено успешно и потвърждавам тази базисна теза на настоящата докторантура. Да, театърът помага! Или както казва родоначалника на българската драма: „Най-приятно и забавно на света училище е самото всенародно и живо позорище“. (сами разбирате, че при липса на българска дума за театър по това време, е заимствана сръбската дума „позорище“) Заедно с това знам, че когато моите студенти с проблеми с правоговора и мелодиката на езика ни се появят през първите семестриални изпити пред публика, напрежението възвръща всички диалектни и регионални особености на сцената и този проблем трябва да бъде решаван с

безкомпромисната методичност, с която синът и снахата решават или поне се забъркват в билингвистичния и мултилингвистичния казус. Аз съм горд, когато чуя, че македончетата от моите класове не можеш да ги различиш, че не са израснали тук и говорят по-добре от нашенчетата, че албанчетата вече не говорят „нашенски“, както те определят неутрално езика на българските малцинствени общности в Албания. Но знам и, че ако Ива Панева реши да продължи нататък и да приложи в практическа работа по проблемите, тезите, които така богато и интересно е описала, я очакват много и прелюбопитни изненади. Но, вероятно, си заслужава.

Като цяло в дисертационния труд има натрупани много и разнообразни теми, които не винаги са оптимално структурирани и това е една от препоръките ми при евентуалното доработване и публикуване. Също така отбелязвам твърде голямото количество на правописни (повече технически), синтактични и смислови грешки, което показва една относителна небрежност и припряност в завършителната фаза. Знаем как винаги не достига време, но тук се усеща липсата на едно странично редакторско око, защото оставя усещане за недовършеност и нужда от техническо доотредактиране на обширния и богато обхванат материал на една, като че ли практически необхватна, тема.

Това, обаче, не намалява стойността на труда с неговата актуалност, богато насъбран изходен материал, опити за практическа полезност и насоченост, и, разбира се, се надявам, че ще се докаже в практиката. Заедно с това, струва ми се, че при подхода на театралността като водещ елемент на предстоящата терапия, трябва да се проследят социологическите и статистически данни, но е добре да се обърне много по-голямо внимание на индивидуалността на „актьора“ участник. Защото аз вярвам, че обучението по актьорство е и обучение по човекознание, по самоопознаване и отговор за всеки конкретен случай, който от една страна има своята архитипна страна, но, от друга, и своята уникална специфика. Считаю че посоката трябва да бъде такава като в психоанализата, да се обръща внимание на индивидуалната особеност на всеки случай, на прецедента, като прословутите еди-колко си примера от живота, през които Фройд трябва да изгради теориите си и да изгради предложение за лечение чрез психоанализа на всеки конкретен случай.

Също толкова сложно в света около нас стои и с проблема с идентичността. „Со идентитетот“, както казват едни наши западни съседи.

Може би знаете, че родното име на унгарския национален поет Шандор Петьофи е Александър Петрович и той е от словашки родители и съответно от словашки етнос. Той е избрал, обаче, да бъде Шандор Петьофи и пише най-съкровени патриотически стихове на унгарската поезия. Може би знаете, че полския национален поет Адам Мицкевич, започва „Пан Тадеуш“ с град Вилнюс и го обявява заедно с Литва за своя родина. Така става национален поет едновременно на Полша, Литва и Беларусия и навсякъде има паметници обозначаващи битието му национален поет в тези страни. Гогол и Шевченко са етнически идентични, но единия счита себе си за руски писател, а другия за украински. Дисертацията поставя много въпроси, свързани с идентичността, привежда много смислени примери, но и тук, преминавайки в сферата на замесения в предстоящото лечение театър, различаваме неизброими количество възможни варианти, на които трябва да се отговаря конкретно. Понякога и усещането за идентичност не е само по посока на традиционна принадлежност, но и като поведение напук. Аз съм роден и живея в София, а съм израсъл във Варна неизвестно защо изпитвам огромно удоволствие в София да твърдя, че съм варненец, а във Варна, че съм софиянец. Изпитвам ирационално удоволствие да бъда от противниковия отбор в несекващите спорове и конфликти между враждуващите варненци и софиянци. Нямам никаква сериозна причина да то правя, но е факт, че постоянно заставам на срещуположната страна в приятелския си кръг. Счита идентичността за диалектично и подвижно образувание, което има своите константи, но и своята променливост и летливост. Като театрали трябва да обръщаме повече внимание на всеки отделен случай и прецедент, ако искаме да помагаме и нашите усилия да имат терапевтичен ефект. Счита, че там ни е и силата на нас театралите. Ива панева е навлязла в една взривоопасна и рискова територия. Аз харесвам смелите, така че „нека силата бъде“ с Ива!

Обобщавайки впечатленията си, благодарен за многото нови провокации и различни гледни точки към интересуващите и мен лично проблеми, оставам с убеждението за един полезен труд, който трябва да бъде подкрепен и поощрен, и поради тази съвкупност от фактори, аз гласувам с „ДА“ за присъждането на Ива Панева на образователната и научна степен „доктор“

18. 12. 2020 г.

проф. Пламен Марков